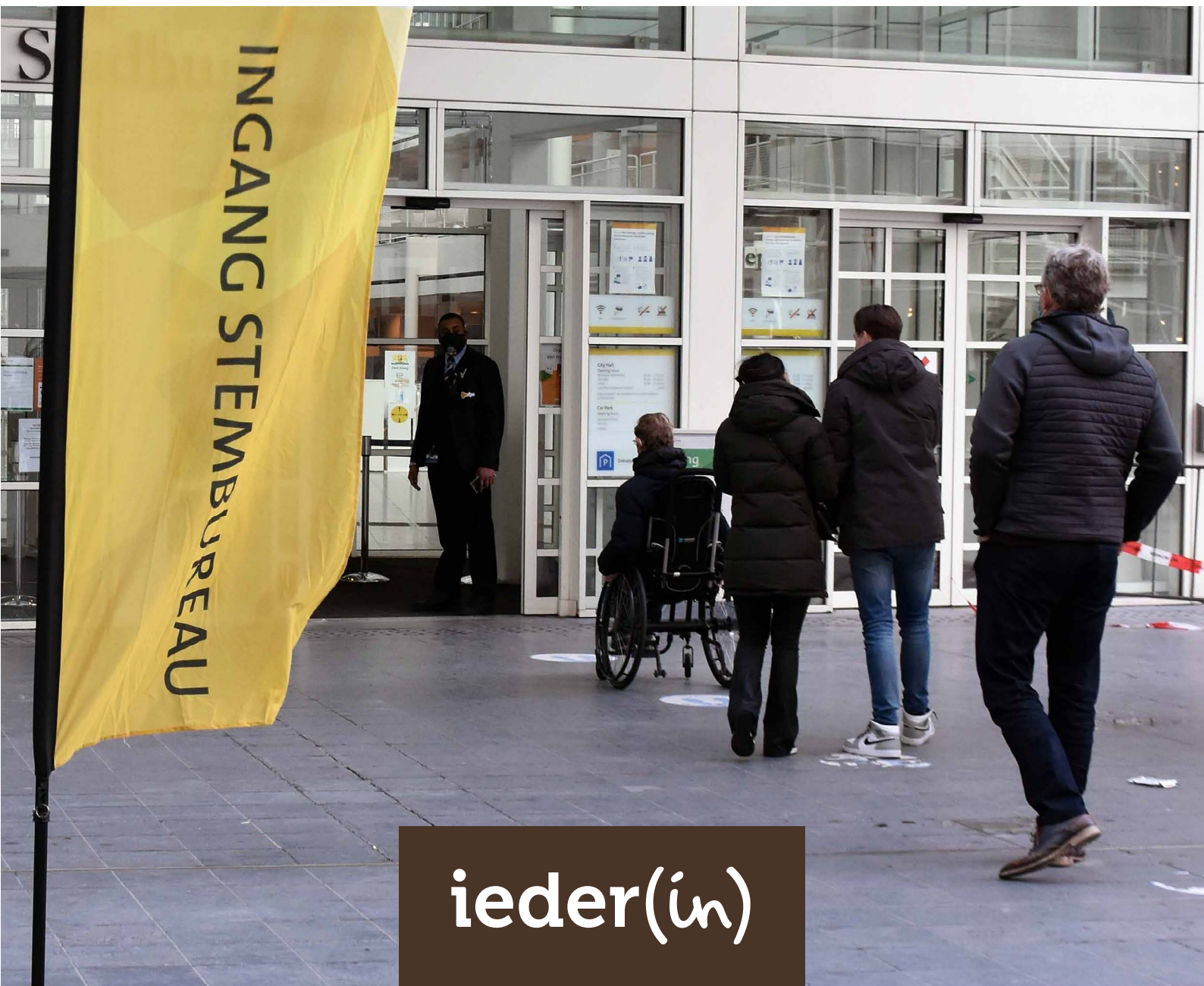

Rapport

Meldpunt onbeperkt stemmen

Februari 2024

Rapportage van de meldactie over toegankelijkheid
van de Tweede Kamer verkiezingen 2023

ieder(in)

Inhoud

1. Samenvatting en aanbevelingen	3
Samenvatting van de uitkomsten	3
Aanbevelingen	5
2. Inleiding	7
3. Meldingen uit 202 gemeenten	8
4. Veel meldingen over het stemlokaal en stembiljet	9
5. Bijna de helft van de ervaringen is positief	10
6. De toegankelijkheid van het stemlokaal	11
7. Het stembiljet	18
8. Hulp en informatie door leden van het stembureau	23
9. Informatie van de gemeente over de verkiezingen	27
10. Informatie van politieke partijen over hun partijprogramma's	29
11. Stemmen per volmacht	31

1. Samenvatting en aanbevelingen

Bij het Meldpunt onbeperkt stemmen hebben 384 mensen hun ervaring gedeeld met de toegankelijkheid van het stemproces voor mensen met een beperking of chronische aandoening.

Samenvatting van de uitkomsten

Bijna de helft van de meldingen (47%) gaat over een positieve ervaring en iets minder dan een derde (29%) gaat over een negatieve ervaring. En 23% is neutraal. De meldingen over hulp en informatie door leden van het stembureau zijn het meest positief.

Het stemlokaal

- Over de toegang tot het stemlokaal zijn veel meldingen binnengekomen. Een aantal meldingen is positief over de (rolstoel) toegankelijkheid van het stembureau. Andere meldingen maken zichtbaar dat niet alle stemlocaties (zelfstandig) toegankelijk zijn. Toegangsdeuren die men niet zelfstandig kan openen, komen nog vaak voor. Verder blijkt de informatie over toegankelijkheid niet altijd te kloppen.
- Er bestaat onduidelijkheid over de toegankelijkheid van het stembureau en de stemhokjes voor scootmobielen. Meerdere mensen hebben de verwachting dat zij vanuit hun scootmobiel kunnen stemmen. Dat blijkt soms wel en soms niet mogelijk.
- Er is waardering voor goede voorzieningen, die rekening houden met (verschillende) beperkingen. Genoemd worden o.a. de aanwezigheid van een tolk gebarentaal, goede voorzieningen voor mensen met een visuele beperking (zoals de stemmal), stoelen om op je beurt te wachten en goede verlichting in de stemhokjes. (Tijdelijke) gehandicaptenparkeerplaatsen zijn niet altijd voldoende gemarkeerd.
- Een aantal meldingen gaat over het ontbreken van een verlaagd stemhokje en/of krap stemhokje. De container als stembus blijkt soms te hoog om zelfstandig het stemformulier in te doen.
- Enkele mensen ervaren problemen met de afstand tot het stemlokaal, een slecht toegankelijke route en de vindbaarheid van het stemlokaal.
- Nog niet overal kunnen mensen die gevoelig zijn voor prikkels in een rustige sfeer hun stem uitbrengen.

Het stembiljet

- Heel veel meldingen gaan over het grote formaat van het stembiljet. Het biljet is daardoor lastig te hanteren en vormt voor een aantal mensen een belemmering om zelfstandig te kunnen stemmen. Met een stempotlood aan een touwtje zijn vanuit een rolstoel niet alle vakjes bereikbaar. En het kleine lettertype maakt het formulier voor een aantal mensen lastig leesbaar.
- Meerdere meldingen zijn afkomstig van mensen met een visuele beperking, die gebruik maakten (of wilden maken) van een stemmal. Men is blij met deze mogelijkheid, maar er worden nog een aantal knelpunten genoemd. Te weten: ingevulde biljetten die apart verwerkt worden, twijfels over privacy, geen kandidatenlijst in braille, een kandidatenlijst die verschilt van de lijst die thuis ontvangen is en een te kort koordje aan het potlood voor de grote mal. Ook wordt genoemd dat er geen stembureau met stemmal in de buurt is.
- Enkele mensen melden dat zij geen stempas ontvangen hebben of dat stempassen zijn achtergehouden of weggegooid.

Hulp en informatie door leden van het stembureau

- Veel mensen spreken hun waardering uit voor de vriendelijkheid en behulpzaamheid van de leden van het stembureau.
- Er zijn een aantal meldingen over hulp in het stemhokje (of daaraan voorafgaand). Een aantal mensen meldt dat zij naar tevredenheid hulp kregen bij het stemmen. Als aandachtspunt noemt men een aantal keer de privacy bij het stemmen. Over de hulp die mensen met een lichamelijke of visuele beperking mogen ontvangen (ook van iemand die zij zelf kiezen) blijkt bij stembureauleden soms nog onduidelijkheid te bestaan. Het leidde tot discussies en de hulp werd bij een enkeling uiteindelijk niet toegestaan.

Informatie van de gemeente over de verkiezingen

- Meerdere mensen vinden dat hun gemeente weinig informatie gegeven heeft over de verkiezingen en over het stemproces. De informatie over de toegankelijkheid van de stemlokalen klopt soms goed, maar niet altijd. Locaties die als toegankelijk te boek staan, blijken dat in de praktijk niet altijd te zijn.

Informatie van politieke partijen over hun partijprogramma's

- Een aantal mensen vindt dat er door politieke partijen te weinig gecommuniceerd werd, in het bijzonder over hun inzet voor mensen met een beperking.
- Over de toegankelijkheid van de partijprogramma's is niet iedereen tevreden. Men benoemt dat het te veel informatie is en dat het onduidelijk is of en in welke vorm de informatie (toegankelijk) wordt aangeboden. Niet alle TV-programma's over de verkiezingen zijn ondertiteld. En met alleen informatie online worden niet alle groepen bereikt.

Stemmen per volmacht

Bij het meldpunt zijn ditmaal opvallend veel ervaringen over stemmen per volmacht binnengekomen (terwijl daar niet specifiek naar gevraagd is).

- Een aantal mensen ervaart het als een uitkomst dat zij iemand kunnen machtigen om voor hen te stemmen. Anderen geven liever geen volmacht af, omdat dat hun stemgeheim schendt en/of zij dan niet de zekerheid hebben dat het juiste vakje wordt aangekruist. Zij willen daarom graag per brief stemmen.
- Er wordt gemeld dat de procedure om iemand te machtigen ingewikkeld is. Dit geldt in het bijzonder als de gemachtigde in een andere gemeente woont of als degene die machtigt een verstandelijke beperking heeft.
- Er zijn verschillende meldingen over de omgang met machtigingen in de stemlokalen. Bij sommige stemlokalen verloopt dit soepel, bij andere lijkt men niet goed op de hoogte van de regels.
- Mensen met een verstandelijke beperking en hun naasten geven aan dat zij problemen ondervinden bij het uitoefenen van hun stemrecht. Zij missen ondersteuning om zelfstandig te stemmen en sommige zorgaanbieders gooien de stempassen voortijdig weg, waardoor een volmacht geen optie meer is.

Aanbevelingen

De uitkomsten van het Meldpunt onbeperkt stemmen worden meegenomen in de (landelijke) evaluatie van de toegankelijkheid van de Tweede Kamer-verkiezingen 2023 voor mensen met een beperking of chronische ziekte. Het is daarnaast belangrijk dat in de gemeenten zelf een zorgvuldige evaluatie plaatsvindt en dat de lokale vertegenwoordigers van mensen met een beperking of chronische ziekte daarbij worden betrokken.

Op basis van de uitkomsten van het Meldpunt zien we de volgende verbeterpunten:

- Betrek - ook op lokaal niveau - ervaringsdeskundigen met verschillende beperkingen bij de voorbereidingen van de verkiezingen 2024. En streef naar diversiteit bij de bemensing van de stemlokalen.
- Zorg dat álle stembureaus in 2024 echt fysiek toegankelijk zijn. Los de knelpunten met toegangsdeuren en te hoge stemhokjes op en heb aandacht voor goede verlichting en het bieden van een prikkelarme omgeving. Breid het aantal inclusieve stemlokalen met voorzieningen voor mensen met een zintuiglijke beperking verder uit.
- Inventariseer de opties om stemmen vanuit een scootmobiel beter te faciliteren. En communiceer bij de toegankelijkheidsinformatie of stembureaus wel of niet toegankelijk zijn met een scootmobiel.

- Werk aan een oplossing voor het grote, moeilijk hanteerbare stembiljet. En zorg in ieder geval dat de stemhokjes (formaat van het blad, koordjes aan potlood) zijn afgestemd op het formaat van het stembiljet.
- Evalueer met ervaringsdeskundigen grondig het gebruik van de stemmal, waaronder het privacy-aspect en trek hieruit lessen uit voor de volgende verkiezingen. Maak het gebruik van de stemmal in iedere gemeente mogelijk.
- Zet in op het zoveel mogelijk zelf stemmen van mensen met een verstandelijke beperking en regel de ondersteuning die zij hiervoor nodig hebben, waaronder de mogelijkheid voor proefstemmen. Maak hulp in het stemhokje voor deze doelgroep mogelijk.
- Waarborg dat stempassen van mensen met een beperking niet verloren raken of voortijdig weggegooid worden.
- Zorg dat leden van stemlokalen (nog) beter op de hoogte zijn van de regels over hulp bij het stemmen. En blijf daarnaast de mensen die dit aangaat hierover op een toegankelijke manier informeren.
- Stimuleer gemeenten om over de toegankelijkheid van de stembureaus complete informatie aan te bieden en om op een toegankelijke wijze hun inwoners te informeren over de verkiezingen. Zorg in ieder geval dat deze informatie ook goed en toegankelijk beschreven staat op de website waarismijnstemlokaal.nl
- Stimuleer politieke partijen om hun partijprogramma's in begrijpelijke taal en via toegankelijke kanalen bekend te maken. En neem in partijprogramma's informatie op over de inzet voor mensen met een beperking of chronische aandoening.
- Onderzoek of briefstemmen ingevoerd kan worden als alternatief voor het afgeven van een volmacht voor een deel van de stemgerechtigden.
- Bied meer voorlichting aan stemgerechtigden en hun naasten over de procedure voor een volmacht, ook in het geval dat de persoon zelf door de beperking geen handtekening kan zetten. En zorg dat stembureauleden tot in detail op de hoogte zijn van de regels rond het stemmen per volmacht.

2. Inleiding

'Fijn om te stemmen en elke stem telt'

Rondom de verkiezingen voor de Tweede Kamer op 22 november 2023 heeft Ieder(in) het Meldpunt onbeperkt stemmen geopend. Van 13 tot en met 29 november was het mogelijk om ervaringen met de toegankelijkheid van het stemproces voor mensen met een beperking of chronische aandoening te melden.

Via een bericht op de website, via social media en via een bericht aan het Ieder(in) panel is de achterban uitgenodigd om ervaringen met het stemmen - zowel positief als negatief - te melden. Ook bewoners van de BES eilanden zijn uitgenodigd om hun ervaringen te melden. Melden was mogelijk via het invullen van een korte vragenlijst. In totaal zijn er 384 ervaringen gemeld.

3. Meldingen uit 202 gemeenten

Meldingen komen uit het hele land, uit 202 verschillende gemeenten. De hoogste aantallen meldingen komt uit grote steden, met Amsterdam (19) en Eindhoven (15) als koplopers.

Er zijn 2 meldingen gedaan vanaf de BES eilanden, beide vanuit Saba.

Gemeenten met de meeste meldingen	Aantal meldingen
Amsterdam	19
Eindhoven	15
Rotterdam	11
Arnhem	11
Utrecht	9
Den Haag	8

4. Veel meldingen over het stemlokaal en stembiljet

Er is gevraagd waarover de ervaring van mensen gaat. Bij deze vraag kon men meerdere antwoorden aankruisen.

Het meest genoemd wordt het stemlokaal (68%), gevolgd door het stembiljet (42%) en hulp en informatie door leden van het stembureau (23%). Veel mensen doen een melding over meerdere onderwerpen tegelijk, waardoor de percentages optellen tot boven de 100%.

Waar gaat jouw ervaring over?	Percentage	Aantal
Het stemlokaal	68%	261
Het stembiljet	42%	161
Hulp en informatie door leden van het stembureau	23%	90
Informatie van de gemeente over de verkiezingen	8%	32
Informatie van politieke partijen over hun partijprogramma's	6%	24
Iets anders, namelijk:	17%	64

Totaal: 384

Onder de meldingen bij 'anders' wordt vaak genoemd 'het stemmen via een machtiging'. Ook melden enkele mensen dat alles voor hen goed verlopen is.

5. Bijna de helft van de ervaringen is positief

Was je ervaring positief, negatief of neutraal?	Percentage	Aantal
Positief	47%	182
Neutraal	23%	90
Negatief	29%	112

Bijna de helft van de meldingen (47%) gaat over een positieve ervaring en iets minder dan een derde (29%) gaat over een negatieve ervaring. En 23% is neutraal.

Veel meldingen gaan over meerdere onderwerpen en de beoordeling (positief, negatief of neutraal) gaat dan over het totaal van de ervaring. Daarom kunnen we de beoordelingen niet één op één aan de onderwerpen koppelen. Toch wordt er wel een tendens zichtbaar. De meldingen over hulp en informatie door leden van het stembureau zijn het meest positief (62% positief, 23% negatief). Ook mensen met een melding over het stemlokaal zijn relatief vaak positief (58%). Over de informatie van de gemeente over de verkiezingen zijn relatief veel negatieve ervaringen (41%) gemeld.

Was jouw ervaring positief, negatief of neutraal?	Positief	Neutraal	Negatief
Het stemlokaal	58%	20%	22%
Het stembiljet	42%	32%	26%
Hulp en informatie door leden van het stembureau	62%	14%	23%
Informatie van de gemeente over de verkiezingen	38%	22%	41%
Informatie van politieke partijen over hun partijprogramma's	25%	46%	29%

6. De toegankelijkheid van het stemlokaal

Over de toegankelijkheid van het stemlokaal zijn 261 meldingen binnengekomen. Daarvan waren er 151 positief en 57 negatief. 53 meldingen waren neutraal.

Toegang tot het stemlokaal

Over de toegang tot het stemlokaal kwamen veel meldingen binnen. Een aantal meldingen zijn positief over de (rolstoel) toegankelijkheid van het stembureau. Andere meldingen maken zichtbaar dat niet alle stemlocaties (zelfstandig) toegankelijk zijn. Toegangsdeuren die men niet zelfstandig kan openen, komen nog vaak voor. Verder blijkt de informatie over toegankelijkheid niet altijd te kloppen.

Lokaal goed rolstoeltoegankelijk (elektrische rolstoel + hulphond).

Alle deuren open, kon ongehinderd met scootmobiel maar binnen rijden. Ruime zaal om naar comité en stemhokje te rijden.

Ik heb een cerebrale parese waardoor ik moeilijk en langzaam loop met 2 wandelstokken. Ik heb gestemd in X. Het stemlokaal was goed te bereiken. X. ligt vrij centraal. Het stemlokaal was beneden op de begane grond dat was goed te bereiken. Geen last van opstapjes of trapjes. Ook was er op de tafels genoeg ruimte om mijn stokken even neer te leggen om mijn spullen te pakken en er was een 'lager' stemhokje. Dus dat was ook fijn.

Het stemlokaal zou rolstoel toegankelijk zijn en hoewel het me wel gelukt is, werd het wel erg bemoeilijkt. Voor ik in het stemgedeelte kwam, moest ik 3 erg smalle deuren door waar ik net doorpasse met mijn elektrische rolstoel. De drempels waren ook vrij hoog al kon mijn rolstoel die prima aan. De buitendeur zat ook dicht en alleen doordat er toevallig net mensen naar buiten kwamen toen ik naar binnen wilde, kon ik er door. Ik had die zelf niet vanuit mijn stoel open gekregen en als ik geklopt had, hadden ze me binnen niet gehoord.

De toegangsdeur heeft een dubbele drempel en is daardoor te hoog voor elektrische gewielde personen en maatwerk rollators (die niet door gebruiker getild kunnen worden).

De deur was dicht met een dranger en draaide naar buiten toe. Dat lukt voor mij dus niet. Dus moeizaam trekkend aan de deur om die op een kier te krijgen, riep ik enige tijd om hulp. Bij de tafel met 3 heren werd er gereageerd 'dat daar toch niets aan te doen was'. Wel dus: volgende keer de dranger even los schroeven.

Deur gaat naar je toe open. Hoge drempel van 7 cm. Groot grind parkeerplaats om er te komen. Met rolstoel had ik dit niet gekund. Omdat ik binnen 30 meter bleef, kon ik met rollator.

Het stemlokaal was niet optimaal toegankelijk. Er lag een smalle oprijplank, maar deze dekke de drempel niet helemaal af. Daarna moest je door twee klapdeuren. Deze hadden gelukkig geen drangers, maar ook geen knop om ze automatisch te kunnen openen. Ik ben zelf vrij handig met mijn handbewogen rolstoel, maar dit kan voor andere mensen met rolstoel, rollator of zichtbeperking toch echt onhandig zijn.

De toegankelijkheid van het stemlokaal (bibliotheek) was voor mensen met een visuele handicap niet erg goed. De geleidelijn begon pas in de leeszaal en was nauwelijks te voelen met de taststok. Daarnaast was de ruimte erg groot. De route liep tussen boekenkasten door en niet in een rechte lijn. Het stembureau was helemaal achterin de leeszaal.

Voor rolstoelen is het slecht toegankelijk, de lift is er wel maar deze is moeilijk te vinden er erg ver in het gebouw. Ook is er geen begeleiding naar het stembureau.

Drempelhulpen wel aanwezig in het pand maar lagen niet klaar bij de drempels.

Ten eerste was binnenkomen haast onmogelijk. Een zeer kleine draaideur en daardoor niet toegankelijk met een elektrische rolstoel. Er was een deur naar binnen die zeer smal was. Daardoor schade opgelopen aan mijn rolstoel.

Ik heb iemand anders voor mij laten stemmen, omdat de deur van het gebouw waar gestemd moet worden een zware dranger heeft en ik niet bij de bel kan. De vorige keer heb ik 10 minuten buiten staan wachten voordat er iemand kwam. Dit keer vond ik het te koud om dat risico te nemen.

Het is in een school. De buitendeuren zijn dubbele deuren die beide open moeten om er door te kunnen. Dit heeft mijn partner met rugproblemen moeten doen. Zou handig zijn dat de tweede deur ook gewoon standaard dan van slot (slotjes in de zijkant deur) wordt gehaald. Lokaal deur past ook maar net. Ik ben met elektrische wielen 93 cm breed en zonder 91 cm breed. 1 verkeerde beweging en ik zit klem.

Scootmobiel en andere mobiliteitshulpmiddelen

Over de toegankelijkheid van het stembureau en de stemhokjes voor scootmobielen bestaat onduidelijkheid. Er zijn meerdere meldingen van mensen die verwachten dat zij vanuit hun scootmobiel kunnen stemmen. Dat blijkt soms wel en soms niet mogelijk.

Gestemd in een gymnastiekzaal van een basisschool bij mij in de buurt. Entree was perfect toegankelijk gemaakt om met mijn scootmobiel naar binnen te rijden.

Ik sta nogal wankel op mijn benen, maar kon wel met mijn driewielligfiets gewoon het stadhuis binnen rijden. OK, op de terugweg nam ik per ongeluk bijna een plant mee die in de deurpost stond, dat was even een minpuntje...

Ik kon met loopfiets goed het lokaal in, maar de scootmobiel van mijn moeder kon niet binnen in deze vrij kleine locatie (er is wel een grotere in het gemeentehuis). Ik stond wel enigszins in de weg.

Ik verplaats me met een scootmobiel. Geen enkel stembureau is daarop ingericht. De sta-hokjes zijn te hoog en het kan ook niet in een rolstoelhokje, want de voorkant van de scootmobiel past er niet onder. Je hebt dus geen tafel om het biljet op te leggen en je keuze aan te kruisen. Bij de entree stond de (helpt van de) deur open. Dat was de vorige keer een probleem, ik moest wachten tot anderen de deur voor mij openhielden. Het is smal, maar als je voorzichtig bent kan het net.

De gemeente had gecommuniceerd dat alle stembureaus, op 2 na, toegankelijk zouden zijn. Ook het stembureau bij mij in de buurt stond geregistreerd als toegankelijk. Echter bij aankomst bleek dat niet het geval; de drempel was te hoog voor de scootmobiel en er was geen oprijplank. Ik kon dus niet met scootmobiel naar binnen. Nou kan ik een stukje lopen met krukken, maar deze had ik niet bij me omdat ik ervan uitging dat ik naar binnen zou kunnen. Ik ben zonder krukken naar binnen gegaan, maar voelde me enorm opgelaten omdat ik onstabiel loop en het oogt alsof ik dronken ben. Dat voelde heel gênant. Ik was hierna best wel van slag, omdat het dan toch voelt alsof je er niet bij hoort en er een gevoel van schaamte over me heen kwam.

Het stemmen ging goed, mensen waren aardig en het was goed toegankelijk. Ik kon er alleen niet met de scootmobiel in want dat mag niet in het buurthuis. Maar ik kan stukjes lopen.

Ik ging stemmen in mijn scootmobiel. Er was wel een extra lage tafel voor minder valide, maar daar kan je in een scootmobiel niet goed bij. Er werd een losstaande tafel aangeboden om daar te gaan stemmen.

Ik was met mijn scootmobiel en dan moet je dus toch nog staan om te stemmen. Het is niet mogelijk om zittend in de scootmobiel te stemmen.

Ik stemde in de kinderboerderij, die zou toegankelijk zijn. Ik maak gebruik

van een scootmobiel. De ingang bleek niet breed genoeg, dus ik moest omrijden naar de achterkant, waar twee deuren open konden. Men legde een ramp neer, en ik kon naar binnen. Blij met de hulp, niet blij dat die nodig was ondanks de melding dat de locatie toegankelijk zou zijn.

Mijn zusje heeft mijn rolstoel geduwd. Het was op sommige punten lastiger om binnen te komen, i.v.m. drempels en andere verhogingen. Dit ondanks dat er wel een helling was gelegd. De rolstoel was mijn enige optie geweest om te gaan stemmen. Normaal rij ik een scootmobiel, maar daar had ik niet mee naar binnen gekund.

Voorzieningen

Enkele meldingen gaan over de voorzieningen in het stemlokaal. Men heeft waardering voor goede voorzieningen, die rekening houden met (verschillende) beperkingen. Genoemd worden o.a. de aanwezigheid van een tolk gebarentaal, goede voorzieningen voor mensen met een visuele beperking (zoals de stemmal), stoelen om op je beurt te wachten en goede verlichting in de stemhokjes. Ook is er een kritische melding over tijdelijke gehandicaptenparkeerplaatsen die niet goed gemarkeerd zijn, waardoor verwarring ontstaat.

Mijn stembureau was de enige met 2 tolken gebarentaal.

Positief. Geleidelijnen, stemmal soundbox en digitale leesloep voor mensen met visuele beperking. Voor mensen met auditieve beperking een tolk op afstand en voor mensen slecht ter been ook zeer goed toegankelijk.

Stemlokaal was goed toegankelijk, de rij was wel lang, maar je kon tussendoor zitten.

Positief was dat ze nu lampen hadden opgehangen, zodat het minder donker was in de hokjes zelf.

Heb een oogprobleem (alleen lezen dichtbij). Mij viel op, dat er in de hokjes geen vergrootglas aanwezig was, wel was er een affiche, waarop stond, dat een vergrootglas bij de medewerkers verkrijgbaar is. Als je slechtziend bent, kun je dat affiche echt niet lezen. Gewoon standaard in ieder hokje neerleggen, aan een ketting.

Ik zie dat de wijze waarop de gemeente tijdelijke alg geh parkeerplaatsen aanlegt niet werkt. Het zijn vaak langsparkeerplaatsen waar in de stoep een tijdelijke paal wordt geplaatst met het verkeersbord E6. Op de straat zelf ontbreekt de verplichte kruismarkering zodat mensen vanuit de auto nauwelijks of niet kunnen zien dat de status van de parkeerplaats is veranderd. 's Middags kwam de vrouw van de stembureauvoorzitter langs en

waarschuwde hem dat hij op een alg geh parkeerplaats was gaan staan. Zo'n onverwacht bord is sowieso niet zichtbaar in het donker of in de schemering. Hij had het echt niet kunnen zien, maar had een hoge boete kunnen krijgen, waar geen verweer tegen mogelijk is. Ik heb dit in het verleden ook vaak gezien bij stembureaus bij scholen, waar kinderen worden afgezet. Iedereen kent de situatie en niemand heeft in de gaten dat een gewone parkeerplaats plots een andere status heeft gekregen. Ik heb bij 4 verkiezingen alle stembureaus in de gemeente getoetst en zag het overal niet werken. Heb de gemeente gewaarschuwd en de suggestie gedaan om bijvoorbeeld met krijtspuitbussen een tijdelijke markering aan te brengen. Maar dat is tegen dovemansoren.

Stemhokjes

Een aantal meldingen gaan over het ontbreken van een verlaagd stemhokje en/of over een krap stemhokje. En de container als stembus blijkt soms te hoog om zelfstandig het stemformulier in te doen.

Ik ben rolstoelafhankelijk, er was geen laag hokje, wilde toen ergens aan een tafeltje los in de ruimte maar de rode potloden zaten vast geketend. Toen werd er door de medewerkers een lager tafeltje in het hokje voor me gezet, hierdoor was probleem opgelost. Andere jaren was er altijd een 3e hokje lager en toegankelijk.

Eenmaal binnen was er GEEN aangepast stemhokje. Geen verlaagd, verbreed stemhokje. Ik moest met mijn elektrische rolstoel in een normaal stemhokje wat niet paste. Ik moet dus driekwart buiten het hokje staan en kon dus niet ongezien en privé mijn stem uitbrengen. Iedereen liep achter me langs en kon alles zien wat ik deed. Ik was erg teleurgesteld.

Geen stemhokje met verlaagde desk en stoel. Niet geschikt voor mijn beperking. En ook niet voor rolstoel. Desk op borsthoogte. Kan je met rolstoel onder staan. Bij navraag voor het stemmen de mededeling hebben we niet.

Ik blijf moeite houden met de krappe stemhokjes. Ik vind het ook vervelend dat er niet gewoon 1 hokje standaard een lager blad heeft, en ik altijd moet verzoeken om het blad te verlagen. Gelukkig waren er vandaag vriendelijke medewerkers. Maar ik stem in een gebouw waar veel rolstoelgebruikers wonen, waarom dan niet gewoon standaard 1 laag blad?

Oh ja, had wel moeite dat stemformulier op te vouwen. Moest het door de gleuf proppen. Dat was minder want die container is te hoog voor rolstoel of scootmobiel.

Bereikbaarheid stemlokaal

Enkele mensen doen een melding over de bereikbaarheid van het stemlokaal. Zij ervaren problemen met de afstand, een slecht toegankelijke route naar het stemlokaal en de vindbaarheid van het stemlokaal.

Ook heb ik onnodig 1800 stappen moeten zetten met mijn rollator, omdat mijn favoriete stemlokaal niet is ingezet.

Stemlokaal was moeilijk vindbaar in het donker, om een hoekje op een slecht verlichte speelplaats.

De buitenruimte bij het stembureau was moeilijk te navigeren, stoepen en straten opgebroken, zonder dat er een veilig toegankelijk alternatief was, ik moest een flink stuk omrijden in mijn stoel, zonder dat daar markeringen voor waren.

Het stemlokaal was moeilijk te vinden. Als ik met een taxi vlak voor het gebouw afgezet zou zijn, dan zou ik dit bij het binnengaan van het gebouw niet zelfstandig gevonden hebben. Vanaf de receptie zou ik begeleiding nodig gehad hebben. Mijn persoonlijk begeleider liep gelukkig met mij mee. Het stemmen op zich ging wel goed en snel, met de stemmal.

Prachtige locatie, jammer dat het moeizaam was om binnen te komen. Het pad (klinkertjes) naar de kerk is steil, de drempels en het pad binnen (grafplaten) was wiebelig.

Rustige omgeving

De ervaringen met de rust en sfeer in het stemlokaal zijn verschillend. Nog niet overal kunnen mensen die gevoelig zijn voor prikkels in een rustige sfeer hun stem uitbrengen.

Ik ben door mijn hersenletsel snel overprikkeld en erg traag. Het stembureau (op het stadhuis) waar ik deze keer stemde was heel rustig en overzichtelijk, en de medewerkers waren erg geduldig en vriendelijk toen ik aan het stuntelen was.

I.v.m. mijn autisme en verstandelijke beperking heb ik snel last van prikkels. Het aangewezen stembureau is een grote hal in een seniorencomplex, erg druk en ook veel andere zaken en mensen aanwezig die niets met stemmen te maken hadden. Midden in de hal staan enkele tafels waar het stembiljet kon worden verkregen. Voor mensen met de beperkingen die ik heb is erg weinig aandacht.

Het stembureau was in een hoge open ruimte van een roeivereniging. De akoestiek was zo dat je alles overal hoorde. Aan de bar zaten studenten na te praten na hun training. Als ze praatten of lachten was dat veel harder dan de stembureau medewerkers.

Suggesties voor verbetering

Er zijn veel suggesties gedaan om de stemlokalen en stemhokjes beter toegankelijk te maken. Daarbij gaat het om oplossingen voor deuren en drempels, maar ook om betere informatie over toegankelijkheid. Het vooraf betrekken van ervaringsdeskundigen kan helpen om de juiste oplossingen te vinden.

Duidelijkere informatie over hoe toegankelijk een stemlokaal is (ingang gebouw, stemhokje, etc). En/of iemand bij de ingang die helpt waar nodig.

Zorgen dat een locatie die rolstoeltoegankelijk is ook echt toegankelijk is en niet dat je eerst nog moet aanbellen bijvoorbeeld.

Dranger eraf tijdens de tijd dat je kunt stemmen of een knop waarmee de deur opengaat.

Ruimere stemhokjes of hokjes die makkelijker bijgesteld kunnen worden voor mensen die in een rolstoel zitten.

Ja, mijn idee voor verbetering is: een stemhokje voor mensen die in een scootmobiel zitten. Eventueel een brede afgeschermdde ruimte zonder lessenaar, maar met een los (bed-)tafeltje dat je over het display kunt zetten. Er zijn zo langzamerhand veel mensen die gebruik maken van een scootmobiel, zo 'n stemhokje had er al lang moeten zijn. En zo lang er geen stemhokje voor scootmobielen is, moeten de medewerkers wat minder rigide zijn. Als het niet kan zoals het moet, dan moet het maar zoals het kan.

Bredere stemhokjes voor minder-validen; rekeninghouden met 'langsrijden' voor scootmobiel gebruikers.

Zorg dat als er constructie gaande is rond een stembureau er een tijdelijk begaanbare route gemaakt wordt voor mensen die hulpmiddelen gebruiken.

Nodig mensen met een beperking uit als je een stemlocatie gaat klaarmaken. Mensen in een elektrische rolstoel, handbewogen rolstoel, met een visuele beperking etc Want vaak denkt een locatie rolstoeltoegankelijk te zijn maar zijn ze dit zeer zeker niet. Meerdere personen met een beperking uitnodigen dan kunnen die al zeggen wat er fout is VOOR je open gaat.

7. Het stembiljet

Over het stembiljet zijn 161 meldingen gedaan. 68 meldingen zijn positief, 42 negatief en 51 neutraal.

Te groot stembiljet

Heel veel meldingen gaan over het grote formaat van het stembiljet. Het biljet is daardoor lastig te hanteren. Het grote formulier vormt voor een aantal mensen een belemmering om zelfstandig te kunnen stemmen. Met een stempotlood aan een touwtje zijn vanuit een rolstoel niet alle vakjes bereikbaar. En het kleine lettertype maakt het formulier voor een aantal mensen lastig leesbaar.

Het stembiljet is VEEL te groot om te hanteren. Able bodied mensen vinden dit, disabled mensen nog meer.

Het stembiljet is voor mensen zonder beperking al een niet te hanteren origami vraagstuk. Laat staan als je wel een beperking of ziekte hebt. Niet te doen.

Wat een lap!! Hoe het met zoveel partijen anders moet, weet ik ook niet.

Door de grootte van het stembiljet was dit erg onhandelbaar. Dit vooral ook omdat ik niet erg stabiel ben en met een rollator loop.

Het stembiljet was zo ontzettend groot dat het lastig uit te vouwen en weer op te vouwen was, zittend in een rolstoel met enigszins beperkte armbewegingen..

Het stembiljet is te groot om zelf open te doen en zelf dicht te doen. Dit i.v.m. mijn motoriek die niet goed genoeg is. Ik kreeg hulp van een lid van het stembureau. De voorzitter heeft daar toestemming voor gegeven.

Ik heb een hemiparese dus 1 hand functie, stembiljet is voor mij niet uitvouwbaar om thuis mijn kandidaat op te zoeken(geen partner). In stemlokaal herhaald zich deze situatie uit vouwen op vouwen lukt mij niet zelfstandig. Medewerkers waren erg vriendelijk en behulpzaam(compliment) maar ik wil altijd onafhankelijk zijn dus gewoon stembiljet wijzigen of andere wijze van stemmen

Door spierziekte zit onze zoon in een elektrische rolstoel. (...) Het stembiljet was voor onze zoon niet te hanteren, zonder hulp had hij niet kunnen stemmen. Het biljet was zo groot en onhandelbaar dat de hulp het vakje moest kleuren, dat kan anders lijkt ons. Bovendien was het stemhokje

niet groot genoeg voor een elektrische rolstoel en een helper waardoor het stemmen nog lastiger wordt en privacy ver te zoeken is. Wij hebben sterk de indruk dat onze zoon niet had kunnen stemmen als wij niet waren meegegaan.

Het stembiljet is zo groot dat ik, met mijn zeer beperkte leescapaciteit, het ontzettend moeilijk vind om de partij te vinden waar ik op wil stemmen, zonder hulp van anderen (ouders).

Het stembiljet is veel te groot als je in een rolstoel zit en dan het koordje aan de potlood veel te kort in het 'invalide'-hokje waardoor je niet iemand onderaan op het biljet kon kiezen. Echt een geklungel en gehannes met dat grote formulier en dat korte touwtje waar de potlood aan vast zat. Waarom moet hij vast zitten?

Eenmaal het enorme papier uitgevouwen zag ik dat ik de bovenkant niet kon lezen en ik heb dus weer opnieuw op een andere manier moest vouwen om zo bij het juiste stuk te kunnen. Degene op wie ik stemde stond namelijk redelijk bovenaan de lijst en daar kon ik anders niet bij. Door het gedoe met het vouwen en de stress vooraf was ik overprikkeld en kon ik niet de persoon vinden op wie ik eigenlijk wilde stemmen. Ik heb nog steeds gestemd op mijn partij met wie ik het eens ben maar wel een andere persoon dan ik had gewild.

Stembiljet was met erg kleine letters.

Erg groot en deels lastig te lezen.

Ik vond het stembiljet wel heel erg onhandig en onleesbaar. Het moet echt beter de volgende keer. Je hebt gewoonweg een leesbril of vergrootglas nodig om te lezen welke partij je moet hebben en bij wie je het vakje moet kleuren...

Stemmal

Meerdere meldingen zijn afkomstig van mensen met een visuele beperking, die gebruik maakten (of wilden maken) van een stemmal. Men is blij met deze mogelijkheid. En er worden ook nog een aantal knelpunten genoemd: ingevulde biljetten worden apart gehouden, twijfels over privacy, geen kandidatenlijst in braille, een kandidatenlijst die verschilt van de lijst die thuis ontvangen is en een te kort koordje aan het potlood voor de grote mal. Ook wordt genoemd dat er geen stembureau met stemmal goed bereikbaar is.

Het was voor mij de eerste keer stemmen met de stemmal, ik vond het goed te doen.

Doordat met potlood en papier gestemd wordt en ik blind ben, kan ik niet zelfstandig en geheim stemmen. Ik word al vele jaren geattendeerd op een stemmal, nu ook weer in mijn huidige woonplaats, maar van begin af aan stel ik vast dat je bij het gebruik van zo'n mal niet weet of je daadwerkelijk een geldige stem uitbrengt. De stemmal doet mij daarom denken aan een fopspeen. Bovendien kun je het stembiljet niet zelf in de stemmal doen, dus je wordt op die manier erg afhankelijk gemaakt van de zorgvuldigheid van de medewerker van het stembureau.

Het stemmen op zich ging wel goed en snel, met de stemmal. Maar ik had niet het idee dat er achter mij een gordijn dicht ging. Dus geen gevoel van privacy. Het stembiljet werd na mijn stemkeuze door een lid van het stembureau netjes opgevouwen, maar daarna apart gelegd! Ik heb het niet zelf in een brievenbus mogen droppen, zoals bij andere stembureaus bij eerdere verkiezingen. Wat is er vervolgens mee gebeurd? Een lid van het stembureau legde uit dat dit biljet apart gelegd zou worden voor een administratieve telling van het aantal mensen dat met de stemmal stemde? Dat kan en moet hier anders geregeld worden.

Jammer was geen braille verkiezingslijsten, veroordeeld tot soundbox. Grote mal en te korte ketting om met potlood ook een lijstduwer te kunnen aankruisen. Soundbox met kandidatenlijsten daar zaten een paar rare onvolkomenheden in. Zoals Ja 21, is één woord. De mal blijft een dure lompe oplossing maar voorlopig van alle kwaden de minst kwade.

Ik ben blind en maak gebruik van de stemmal. Ik had me met behulp van een goedziende voorbereid. We waren uitgegaan van de kandidatenlijst die een ieder in brievenbus krijgt. Ik wist wat ik wilde stemmen en had het aantal rijen op de kandidatenlijst geteld. Echter, het stembiljet bleek niet gelijk aan de kandidatenlijst. Gelukkig merkte ik het net op tijd (door de nummering bij de lijsten) en kon ik een nieuw biljet vragen. Medewerker vond het geen probleem. Wel geschrokken dat ik bijna een stem op iemand waar ik niet op wilde stemmen had uitgebracht!

Wij (mijn vriend en ik), beide visueel beperkt zijn vanwege werkzaamheden aan het openbaar vervoer en dat er geen stemmal is in de gemeente genoodzaakt om anderen te volmachten. Dit voelt als een noodoplossing, omdat stemmen voor ons onmogelijk is. Dit gaat tegen ons burgerrecht in om zelfstandig te mogen en willen stemmen.

Eerste keer stemmen met brillekieslijst. Er was op mijn locatie geen soundbox aanwezig waardoor iemand alsnog moest helpen met aanvinken van het vakje.

Geen stempas ontvangen

Enkele mensen melden dat zij geen stempas ontvangen hebben of dat stempassen zijn achtergehouden of weggegooid.

Ik wil gaan stemmen, maar ik heb geen stembiljet gekregen!

Woning heeft stempas niet gegeven.

Ik woon op een recreatiepark, de eigenaar van het park heeft besloten om alle officiële poststukken achter te houden/terug te sturen zonder hierbij de betreffende personen daarvan op de hoogte te stellen. Hierdoor heeft een grote groep mensen geen stempas ontvangen. Een aantal mensen hebben een vervangende pas opgehaald bij de gemeente maar een grote groep kan dit niet of weet nog niet en wachten nog op hun stempas.

Onze dochter van 29 (met een verstandelijke beperking) woont bij de ... stichting. Als wij onze stempas hebben ontvangen, vraag ik haar de post mee te nemen maar het blijkt dat de begeleiding alle stempassen van iedereen elk jaar allemaal weg gooit. Elke keer denk ik er te laat aan om te vragen of haar stempas mee naar huis gegeven kan worden.

Suggesties voor verbetering

Veel suggesties gaan over oplossingen voor het te grote stembiljet. Digitaal stemmen wordt genoemd en minder partijen toelaten/ kiesdrempel invoeren, waardoor het stembiljet overzichtelijker wordt. Ook een andere vormgeving wordt gesuggereerd: in foldervorm of meerdere kleine vellen. Het formulier zou niet groter moeten zijn dan het schrijfblad in het stemhokje.

Het stemmen voor mensen met een visuele beperking kan o.a. verbeterd worden door een groter lettertype te gebruiken en meer stemmallen beschikbaar te stellen.

Kiesdrempel= minder partijen= overzichtelijk stembiljet.

Minder groot of 2 papieren of gewoon online stemmen via digiD o.i.d.. Los potlood i.p.v. vastleggen.

Grotere tekst, wellicht in een soort boekvorm, goed leesbaar.

Het formulier een stuk handelbaarder maken, in ieder geval niet groter dan het schrijfblad in het stemhokje.

Stembiljetten moeten grotere en zwartere letters hebben of voor stemcomputer in voor mensen die slechtziend zijn; zorg dat potloden geslepen zijn of werk met een rode stift.

Meer stemmallen, maar wanneer dit niet haalbaar is informatievoorziening en vervoer vanuit de gemeente om wel toegankelijk te kunnen stemmen. Ook onderzoeken of er een mogelijkheid is voor mensen met een (visuele) beperking om in de toekomst anders te kunnen stemmen wanneer niet toegankelijk kan fysiek.

Herinvoering van de stemmachine, omdat de argumenten voor afschaffing van de stemmachine eigenlijk net zo goed van toepassing zijn op de stemmal. Er wordt anders met twee maten gemeten.

8. Hulp en informatie door leden van het stembureau

Er zijn 90 ervaringen gemeld met hulp en informatie door leden van het stembureau. Ruim de helft (56) daarvan is positief, 21 zijn negatief en 13 zijn neutraal.

Behulpzaam en vriendelijk

Veel mensen spreken hun waardering uit voor de vriendelijkheid en behulpzaamheid van de leden van het stembureau.

Stembureau zeer toegankelijk, hulp van stembureau medewerkers bij neerleggen stemformulier (uitvouwen) en na gestemd te hebben vouwde ik het één keer dubbel en zij vouwden het verder dubbel en deden het in de stembus. Fijn geholpen.

Ontvangst, ondersteuning, hulpaanbod. Begeleiding van zeer vriendelijke medewerkers was super.

Men begreep goed dat ik korte uitleg nodig had en niet te veel informatie aan kon.

Het stemlokaal waar ik kwam was goed rolstoel toegankelijk en ze legden fijn uit hoe het stemmen werkt.

Eén van de stembureau medewerkers was een dove man, een goede zaak om meer mensen met handicaps die aan het werk zijn te ontmoeten:-). Mijn ervaring is dus positief, ook wel eens fijn.

Medewerkers waren hulpvaardig maar kwamen voor de eerste keer visueel beperkten tegen die kwamen stemmen. Zeer leergierig als het gaat om verbeteringen.

Werd netjes geholpen om het stemhokje aan te passen aan mijn beperking. Vond dit hartstikke goed.

De stembureauleden waren erg behulpzaam. Ik kreeg een lid dat mij hielp bij het stemmen (stembiljet in de stemmal leggen, pen aangeven, mij naar de brievenbus begeleiden, enz.).

Vanmiddag op het stadskantoor erg goed geholpen met de stem mal. Was goed georganiseerd en medewerkers waren erg vriendelijk en behulpzaam. Vanuit mijn ervaring een mooi compliment aan de gemeente voor de organisatie op het stembureau.

Ik loop met de krukken en kon dus niet alvast mijn paspoort en stempas uit mijn tas halen. Dit vond man achter de tafel duidelijk irritant en de man stelde zelfs voor om alvast dan iemand anders te helpen. Daarna kreeg ik ook niet de tijd om dit weer rustig terug te doen in mijn tas, ik werd gevraagd om alvast door te lopen naar het stemhokje. Hierdoor viel mijn tas half van mijn schouders en ging het nogal chaotisch.

Hulp in het stemhokje

Er zijn meerdere meldingen over hulp in het stemhokje (of daaraan voorafgaand). Een aantal mensen meldt dat zij naar tevredenheid hulp kregen bij het stemmen. Als aandachtspunt noemt men een aantal keer de privacy bij het stemmen. Over de hulp die mensen met een lichamelijke of visuele beperking mogen ontvangen (ook van iemand die zij zelf kiezen) blijkt soms bij stembureauleden nog onduidelijkheid te bestaan. Meerdere mensen moesten over deze hulp in discussie met stembureauleden en bij een enkeling werd hulp desondanks niet toegestaan. Verder was er een melding over een stembureau lid die bij het verlenen van hulp teveel overnam. En tot slot een melding over de behoefte om hulp te kunnen bieden bij iemand met een verstandelijke beperking.

Er was een braille kandidatenlijst en mijn man kon mij helpen met stemmen.

Ik mocht mijn zoon van 18 met een verstandelijke beperking dit keer wél helpen met de kandidatenlijst. Zodat hij van te voren kon zien waar op het stembiljet zijn keuze stond. Dat was heel fijn.

Ik kreeg het stembiljet niet open of dicht en het stembiljet in de container stoppen was ook lastig door mijn motorische beperking, hier had ik ook hulp bij nodig. De medewerker van het stembureau heeft zo wel kunnen zien wat ik stemde, voelt wat ongemakkelijk maar ik ben blij met de hulp dus dat neem ik maar op de koop toe.

Natuurlijk kon ik het stemlokaal, net als onbeperkte mede Nederlanders niet direct vinden. Binnen werd ik vriendelijk geholpen maar toen kwam het hokje dat ter plekke gesloopt moest worden. Met een dame die heel vriendelijk de plank waarop het potlood waarop het stembiljet in plaats werd uitgespreid heb ik toch maar een hokje rood gemaakt, al had ik het gevoel dat ik dat moest delen met de dame van het stembureau die zo vriendelijk het stemloket demonteerde, weinig privacy.

Ik kwam met mijn zeer slechtziende man, ziet 5%, op dit moment het stembureau X. in. Hij liep met geleidestok naar binnen en wij lopen samen het stemhokje in aangezien hij het niet ziet. Aan de hulpmiddelen is goed te zien dat hij haast blind is. Wij kregen gelijk te horen dat we niet samen mochten stemmen. Dus ik vroeg gelijk hoe moet hij dan stemmen, hij ziet het toch niet. Hij kan het stembiljet niet lezen. Uiteindelijk mochten we wel samen

nadat we navraag hebben gedaan bij de voorzitter. Wij hoorden dat wanneer de vrijwilligers de e-learning hebben gedaan dit horen te weten dat het wel mag. Helaas waren ze er hier niet van op de hoogte, de vorige keren werd er ook moeilijk gedaan over dat we samen stemden. Zou fijn zijn wanneer de vrijwilligers toch meer op de hoogte zijn over het stemmen door mensen met een visuele beperking.

Ik heb meerdere malen in het verleden gevraagd of mijn man mij mocht helpen bij het invullen van het biljet. Maar altijd is er gezegd dat dat niet mocht. Om dit jaar er een rot gevoel er aan over te houden heb ik dus niks gevraagd en het alleen gedaan. Het is gelukt (denk ik) maar het was zo klein. Ook met een loep is het overzicht niet makkelijk te bewaren. Ik twijfel om volgende keer mijn man maar te machtigen om voor mij te stemmen.

Stemlokaal was nu goed toegankelijk. Vorige keer veel minder. Wel wist een medewerker niet dat het verlenen van hulp bij stemmen toegestaan is bij een lichamelijke beperking. Echter geen discussie hierover zoals bij de vorige verkiezingen.

Ik mocht niet met mijn zoon het stemhokje in terwijl ook ik stemgeheim heb en het recht heb zelf iemand aan te wijzen die me helpt met stemmen als iemand die blind is. Zelfs de informatie van de Rijksoverheidswebsite hierover werd niet geaccepteerd en om die reden heb ik hulp van een vreemde geweigerd en mijn zoon alsnog op het stembureau moeten machtigen mijn stem uit te brengen.

Ik heb ms en helaas had ik de kracht niet om het formulier nadat ik iets aangekruist had weer op te vouwen. Mijn man stond in het hokje naast mij en wilde mij helpen. Hij had toen gelijk een medewerker van het stembureau in zijn nek. Dat mocht niet, veel "gewone" mensen kregen het ook niet voor elkaar en stonden bij een tafel het formulier proberen op te vouwen. Hij had het over een volmacht of zo. Ik vind het discriminatie, ik had al getekend en die meneer had gezien dat we bij elkaar hoorden. Die man stond heel hard te schreeuwen dat mag niet zodat veel mensen het konden horen. Heel verdrietig dit.

EN wegens mijn 'visuele beperking' (gedeeltelijk blind) moest ik om 'hulp bij het stemmen' vragen. Let wel 'hulp', ik vroeg niet of iemand voor mij ging stemmen. Datzelfde type bood zich aan en ik accepteerde dat op voorwaarde dat hij ophield met zijn preek. Terwijl hij met mij bij het hokje staat, zegt hij 'ooh ja, waarom moet ik eigenlijk helpen?' En ik reageer met 'omdat ik blind ben', wat even een stilte opleverde. Ik had me voorbereid op in enigermate zelfstandig te kunnen stemmen, maar er zijn figuren die mensen met een beperking liever als 'ongeschikt' beschouwen. Hij vulde ongevraagd het vakje van mijn keuze voor mij in. Nadat ik aangaf dat dat niet de bedoeling was, maar dat hij alleen mijn keuze moest opzoeken, kreeg ik vervolgens een

aanbod voor een nieuw formulier. Gezien het feit dat hij zei het goed ingevuld te hebben, heb ik dat in het belang van de bomen maar afgeslagen.

Mijn dochter kan niet zelfstandig stemmen door een verstandelijke beperking. Volgens de kieswet mag ik als ouder (en curator) niet haar begeleiden tot in het stembokje. Dat vind ik een gemis omdat zij zo niet kan ervaren dat zij ook deel uitmaakt van de Nederlandse samenleving. Zij kan mij machtigen dat weet ik. Dat komt in het geval van mijn dochter neer op hetzelfde als dat ik met haar mee ga in het stembokje.

Suggesties voor verbetering

De verbetervoorstellen gaan vooral over betere training van de stembureauleden: training over de regels over hulp in het stembokje, geen ongevraagde hulp en zoveel mogelijk privacy bieden.

In de training vrijwilligers beter informeren over stemmers met een beperking.

Kennis bij stembureau medewerkers Hoe te handelen bij curatele, bewindvoering, mentorschap, wilsbekwaamheid en handelingsbekwaamheid.

Dat ik me bij de receptie mag melden en dat iemand mij van daaruit begeleidt. En ik wil de regie over mijn stem(biljet) zelf blijven behouden. En iets meer privacy in het stembokje. Ik had het gevoel dat ik aan een tafel of aan een balie stond, met enkele toeschouwers achter mij.

Iemand die om hulp vraagt, gewoon luisteren naar de vraag. Niet overnemen en het vakje invullen voor iemand. Mensen met (gedeeltelijke) beperkingen willen zo zelfstandig mogelijk zijn en de meesten zijn best wel mondig genoeg. Hopelijk kan men wat duidelijker zijn naar de medewerkers van het stembureau voor 'wat te doen, indien hulp gevraagd wordt'. Want de huidige benadering mist fatsoen wat mij betreft.

Ondersteuning voor mensen met VG toestaan, net als voor mensen met fysieke beperking.

9. Informatie van de gemeente over de verkiezingen

Er zijn 32 ervaringen gemeld over de informatie van de gemeente over de verkiezingen: 12 positieve ervaringen, 7 neutraal en 13 negatieve ervaringen.

Informatie over het stemproces

Meerdere mensen vinden dat hun gemeente weinig informatie gegeven heeft over de verkiezingen en over het stemproces.

Van de gemeente kwam er van tevoren per post een verkiezingskrant. Dit was een aantal weken van tevoren.

Er was weinig informatie van de gemeente over de verkiezingen. Ik kreeg wel op tijd het stembiljet en de kandidatenlijst.

Ik vond het jammer dat mijn gemeente niets heeft georganiseerd voor de landelijke verkiezingen, het heeft wel degelijk invloed op het lokale beleid

Er was geen goede promotie op het eiland.

Informatie over toegankelijkheid van stemlokalen

Met de informatie over de toegankelijkheid van de stemlokalen zijn de ervaringen wisselend. De informatie klopt soms goed, maar niet altijd. Locaties die als toegankelijk te boek staan, blijken dat in de praktijk niet altijd te zijn.

Info van gemeente was duidelijk voor mensen met een visuele beperking. Een stembureau was hiervoor extra ingericht met o.a. een mal.

De informatie was goed, hulp niet nodig. Informatie van de gemeente over de toegankelijkheid was goed.

Er zitten twee stemlokalen bij mij in de buurt. Bij beide stond in de informatie van de gemeente een symbool dat ze toegankelijk zouden zijn, maar beide hadden een lastige ingang. Bij één wat een buitenliftje dat niet zelfstandig te openen en bedienen was. Bij de ander twee zware deuren en een hoge drempel.

Stemlokaal bij voetbalvereniging stond als rolstoeltoegankelijk stemlokaal genoteerd. Maar er zit een drempel bij de voordeur, en op de smalle voordeur zit een dranger. Dus zelfstandig als rolstoelgebruiker naar binnen was niet mogelijk.

Informatie over toegankelijkheid is onvolledig. De informatie is moeilijk te lezen (kleine letters en symbolen). In de uitleg over stemmen staat niet duidelijk aangegeven wat je kunt doen als je vragen of klachten hebt over de toegankelijkheid.

Ondanks melding in maart en toezegging dat er de volgende keer écht een goede drempelhulp zou zijn was het exact hetzelfde. Twee drempels om naar binnen te kunnen en twee om naar buiten te gaan. Ik heb daar met een rolstoel geen kracht voor. Maar geeft zelfs ook in scootmobiel gevoel dat ik een klap op mijn nek krijg.

Proefstemmen

Over de optie om te kunnen proefstemmen kwam een enthousiaste reactie.

Gemeente Oude IJsselstreek heeft donderdag 16/11 jl. de gelegenheid geboden om te komen proefstemmen. Van deze mogelijkheid heb ik gebruik gemaakt. Ik heb de kiesmal van de vorige verkiezingen kunnen gebruiken. Alle uitleg gekregen, die ik nodig had. Het was fijn om de kiesmal in handen te hebben gehad, zodat ik wist waar ik op moest letten. Goede ondersteuning, betrokken medewerkers van de gemeente. Een heel goede ervaring. Ze hebben letterlijk alles voor mij uit de kast gehaald. Ook hebben de medewerkers ervoor gezorgd, dat een kieslijst in vergroting op maandagavond bij mij in de brievenbus werd gedaan.

Suggestie voor verbetering

Verbetersuggesties gaan over completere informatie, specifiek ook over de toegankelijkheid en ondersteuningsmogelijkheden voor mensen met een beperking.

Het moet standaard worden dat gehandicapten alle info krijgen om te kunnen stemmen.

Duidelijkere informatie over hoe toegankelijk een stemlokaal is (ingang gebouw, stembokje, etc). En/of iemand bij de ingang die helpt waar nodig.

Voorzieningen niet alleen van tevoren maar ook op de locatie zelf aankondigen, dat maakt het laagdrempeliger om ernaar te vragen - informatie over toegankelijkheid gaat ook over zintuigelijke invloeden of prikkels - informatie over toegankelijkheid niet in kleine letters en symbolen, meer benadrukken ook in de info van de gemeente. In de info vooraf en op de locatie zelf aangeven wat je kunt doen als je vragen of klachten hebt over de toegankelijkheid.

10. Informatie van politieke partijen over hun partijprogramma's

Er zijn 24 meldingen gedaan over de informatie van politieke partijen over hun partijprogramma's. 6 positief, 7 negatief en 11 neutraal.

Weinig informatie

Een aantal mensen vindt dat er door politieke partijen te weinig gecommuniceerd werd, in het bijzonder over hun inzet voor mensen met een beperking.

Naast de stemwijzer zou ik graag een samenvatting en vergelijking zien van de verschillende partij programma's.

Ik vond dat er weinig werd gecommuniceerd over de standpunten van de partijen.

Zeer weinig informatie wat partijen gaan doen voor mij (de mindervalide).

Informatie vanuit de politieke partijen zelf laat helaas nog zeer te wensen over.

Toegankelijkheid van de informatie

Over de toegankelijkheid van de partijprogramma's is niet iedereen tevreden. Men noemt dat het te veel informatie is en dat het onduidelijk is of en in welke vorm de informatie (toegankelijk) wordt aangeboden. Niet alle TV-programma's over de verkiezingen zijn ondertiteld. En met alleen informatie online worden niet alle groepen bereikt.

Partijen maakten pas heel laat bekend in welke leesvormen hun programma's beschikbaar waren, als ze tenminste een toegankelijke leesvorm beschikbaar hadden. Daardoor was er niet veel tijd om me er goed in te verdiepen.

Informatie van politieke partijen heb ik ook opgezocht en met een zoekfunctie op een laptop is het wel te doen als je naar specifieke dingen zoekt, maar er staat vaak zoveel informatie in zonder een samenvatting dat het gewoon niet te doen is om elk verkiezingsprogramma door te lezen.

Anno 2023 is er nog steeds sprake van een niet adequate ondertiteling van TV- programma's. NPO ondertitelt bijna elk programma maar de kwaliteit kan stukken beter. Commerciële zenders ondertitelen helemaal niet of niet elk programma. Ik ben van mening dat elke zender welke zich richt tot het Nederlandse publiek de programma's adequaat moet ondertitelen. Doordat

dit nog steeds niet goed is geregeld word ik onvoldoende in staat gesteld om de nodige informatie tot mij te nemen om een voor mij juiste stem uit te brengen. Naast mij gaat het om zo'n anderhalf miljoen mensen die afhankelijk zijn van (goede) ondertiteling.

Alleen was er weinig informatie over de partijen. Die kon je wel opzoeken op internet, maar de mensen die geen internet hebben, of niet met internet overweg kunnen, hadden hierin wel een probleem.

Suggesties voor verbetering

De verbeteringsuggesties gaan over meer informeren en informatie toegankelijk en tijdig aanbieden.

Meer informatie.

Het zou mooi zijn als partijen al een maand van tevoren aangeven dat ze hun partijprogramma's in aangepaste leesvormen beschikbaar gaan stellen. Dan weet je waar je aan toe bent en mogelijk kun je je dan op voorhand al aanmelden om een programma in pdf of in braille thuisgestuurd te krijgen.

Wet- en regelgeving aanpassen zodat elke zender op de Nederlandse TV verplicht wordt om elke uitzending te ondertitelen.

11. Stemmen per volmacht

Bij het meldpunt zijn ditmaal opvallend veel ervaringen over stemmen per volmacht binnengekomen. Enkele mensen zijn tevreden met deze mogelijkheid. Anderen ondervinden problemen, omdat de procedure ingewikkeld is of omdat de stembureauleden niet goed op de hoogte zijn van de regels rond machtigen.

Tevreden met stemmen per volmacht

Een aantal mensen ervaart het als een uitkomst dat zij iemand kunnen machtigen om voor hen te stemmen.

Ik zit ziek thuis bij mijn ouders en ben niet in de gemeente waar ik woon. Dankzij de mogelijkheid om iemand anders te machtigen, kon ik toch stemmen.

Omdat ik bedlegerig ben door chronische ziekte, heb ik iemand gemachtigd om voor mij te stemmen. Het ging heel soepel, ik heb haar mijn stempas en een kopie van mijn ID meegegeven en kreeg een bericht van haar toen ze gestemd had, met foto van het ingevulde stembiljet. Helemaal goed, super, fijn dat het zo kan.

Voorkeur voor briefstemmen

Een aantal mensen geven aan dat zij door hun aandoening niet zelf kunnen stemmen. Iemand machtigen willen zij liever niet, omdat dat hun stemgeheim schendt en/of zij dan niet de zekerheid hebben dat het juiste vakje wordt aangekruist. Zij willen daarom graag per brief stemmen.

Ik zou graag via brief willen stemmen, omdat ik door mijn chronische ziekte niet zelf kan stemmen. Ik wil liever geen andere persoon machtigen.

Ik ben te ziek om mijn bed te verlaten, maar vanuit bed zeer betrokken bij de politiek. Dus wil ik stemmen. Maar waarom is dan mijn enige optie om iemand te machtigen, en dus mijn stem met diegene te delen? Sterker nog, ik moet er maar op vertrouwen dat mijn stem bij 'mijn' partij terecht komt. Het klinkt niet als heel moeilijk om te zorgen dat ik per brief kan stemmen. Of iemand kan machtigen met een dichte enveloppe, zodat diegene wel namens mij naar het stembureau gaat, maar niet mijn stem kan beïnvloeden (of weten, als ik dat niet wil). Het doet echt pijn dat binnen het stembureau stemgeheim zo ongeveer heilig is, maar ik hier geen toegang tot heb.

Ook ben ik grotendeels huisgebonden, waardoor ik mijn stemgeheim kwijt zou raken als ik iemand zou machtigen. Het is ook omslachtig om iemand te machtigen zonder de deur uit te hoeven. De gemachtigde vult eerst een formulier in digitaal, mailt het naar de machtiger, die mailt het weer naar de

gemeente. Dat moet op tijd, want de gemeente stuurt de machtiging per post naar de gemachtigde. Veel beter zou zijn: zelf per post kunnen stemmen. Of digitaal met behoud van stemgeheim.

Ingewikkelde procedure

Er wordt gemeld dat de procedure om iemand te machtigen ingewikkeld is. Dit geldt in het bijzonder als de gemachtigde in een andere gemeente woont of als degene die machtigt een verstandelijke beperking heeft.

Ik woon in X. en ben bedgebonden. De enige info over machtiging is dat je iemand in eigen gemeente kunt machtigen. Geen optie. Zelf echt zoeken hoe het wel kan want het kan. Dan krijg je wel dat je of een formulier moet invullen, door ik en de gemachtigde. Of via DigiD waarbij ik en meteen daarna de gemachtigde moet inloggen met DigiD. We zitten niet naast elkaar!! Gelukkig is er TeamViewer. Maar is bijna een ontmoedigingsbeleid. Al gewoon benoemen dat het ook iemand buiten de eigen gemeente mag zijn zou al verbetering zijn!

Het aanvragen was ingewikkeld en onduidelijk. Het gaat om aanvragen van volmacht voor dochter met ernstige verstandelijke beperking. De informatie hoe je haar van haar stemrecht gebruik kunt laten maken is ingewikkeld (want ze moet het zelf doen maar is ernstig verstandelijk gehandicapt). En informatie over hoe je aanvraag volmacht in moet dienen verschilt per gemeente.

Moeder heeft illegaal voor haar dochter gestemd, omdat dochter niet wilsbekwaam is om een volmacht uit te schrijven en de professionele mentor in overleg met de rechtbank kenbaar heeft gemaakt dat een officiële volmacht niet nodig was. De reden waarom is onduidelijk.

Stemrecht van mensen met een verstandelijke beperking

Mensen met een verstandelijke beperking en hun naasten geven aan dat zij problemen ondervinden bij het uitoefenen van hun stemrecht. Zij missen ondersteuning om zelfstandig te stemmen en sommige zorgaanbieders gooien de stempassen voortijdig weg, waardoor een volmacht geen optie meer is.

Ik woon binnen een VG-zorginstelling. Mijn mentor heeft bij vorige verkiezingen en die van 22 nov '23 tijdig mijn begeleiders geattendeerd op mijn stemrecht. Deze vraag wordt niet opgepakt en mijn mentor hoort 1 dag van tevoren dat begeleiding dit niet gaat faciliteren. Ik heb een wlz indicatie en hulp nodig op alle levensgebieden. Hoe kan dit? Waar blijft mijn recht? Stemrecht? Dit gebeurt bij veel cliënten die in een VG instelling wonen! Het krijgt geen tot nauwelijks aandacht! In het kader van toegankelijkheid en in het kader van PROKKEL misschien stemlocaties op instellingsterrein? Ik voel me niet serieus genomen en tekort gedaan.

Ik stuur deze mail om aan te geven waar wij tegenaan lopen met het uitbrengen van de stem van onze kinderen.

Zij wonen niet in dezelfde gemeente als wij en wanneer je dan wil zorgen dat je gemachtigd wordt moet je erg veel moeite doen om dat te regelen.

Onze dochter van 29 (met een verstandelijke beperking) woont bij de X-stichting in X. Als wij onze stempas hebben ontvangen, vraag ik haar de post mee te nemen maar het blijkt dat de begeleiding alle stempassen van iedereen elk jaar allemaal weggooit. Elke keer denk ik er te laat aan om te vragen of haar stempas mee naar huis gegeven kan worden.

Onze zoon van 21 (ook met een verstandelijke beperking) woont in Y. maar staat nog bij ons ingeschreven om administratieve redenen. We zullen hem binnenkort gaan overschrijven maar dan krijgen we dezelfde (of andere) problemen met het kunnen stemmen voor hem.

Ik vind dus dat onze kinderen moeilijk toegang hebben tot de mogelijkheid om een stem uit te brengen.

Procedure op het stembureau

Er zijn verschillende meldingen over de omgang met machtigingen in de stemlokalen. Bij sommige stemlokalen verloopt dit soepel, bij anderen lijkt men niet goed op de hoogte van de regels.

In tegenstelling tot andere jaren, deden we een positieve ervaring op omdat we zonder veel gediscussieer voor onze volwassen gehandicapte kinderen konden stemmen. Was goed voorbereid en had ook de curatoruittreksels mee. Daar wisten ze even geen raad mee:). Al met al dit jaar tevreden stemmers.

We mochten gewoon namens de kinderen stemmen. Ook zonder ondertekende stempas. Daar doen ze hier op het stembureau niet moeilijk over.

Ik heb gestemd in het stemlokaal in X. wat op mijn biljet stond en had een machtiging te stemmen voor mijn moeder in een ander lokaal in X.. Zelfde gemeente! Daar werd het niet geaccepteerd ondanks dat ik aan alle voorwaarden voldaan heb. Ik mocht niet stemmen voor mijn moeder.

Het stembureau had er nog nooit van gehoord dat ik ook kwam stemmen voor onze verstandelijk beperkte dochter. Ik had haar stembiljet niet ondertekend omdat zij zelf daar niet toe in staat is....toen heeft de voorzitter vh stembureau getekend.

Tweede probleem was bij het stemmen zelf. In het stembureau waar ik kwam was de voorzitter onbekend met de schriftelijke volmacht en vond dat ik alleen in de gemeente van mijn dochter mocht stemmen. Hij weigerde zelf na te bellen, dus mocht ik niet stemmen. In een ander stembureau hadden ze dit wel goed nagevraagd en kon ik alsnog voor haar stemmen.

Onze dochter is niet in staat om een handtekening te zetten op de volmacht aan ons op het stembiljet. Deze opmerking staat op haar ID kaart en haar nieuwe paspoort. Toch moesten wij heel lang wachten totdat wij voor haar mochten stemmen. Is dit onwetendheid van de medewerkers van het stemlokaal?

Machtiging afgegeven door zoon met VG en onder curatele. Beambte gaf aan dat handtekening op stembiljet afweek van kopie ID bewijs. Veel stampij maar eindelijk toch akkoord. Dit na mijn voorstel om een cc beschikking onder curatele stelling.

Suggesties voor verbetering

Er is behoefte aan betere informatie over machtigen bij de stemgerechtigden en hun naasten. Bovendien vindt men dat de instructie aan de stembureaus op dit punt verbeterd moet worden.

Betere informatie over hoe je kunt machtigen, buiten eigen gemeente. En dat proces ook anders, makkelijker maken.

Instructie aan de voorzitters van de stembureaus verbeteren over schriftelijke volmacht. Of nog betere achtervang cq instructie om het verkiezingsteam van de gemeente te bellen. Beter regelen van aanvragen volmacht in geval van ernstige verstandelijke beperking, zie ook problemen met DigiD gebruik door ouders/curatoren.